

Gilles
Lipovetsky

Hypermoderní doba

Od požitku k úzkosti

PROSTOR

EDICE
stred
•

Gilles Lipovetsky

Sébastien Charles

Hypermoderní doba

Od požitku k úzkosti

přeložila Barbora Holá

PROSTOR | PRAHA | 2013

Originally published under the title
Gilles Lipovetsky: *Les temps hypermodernes*

Copyright © Editions Grasset & Fasquelle, 2004
Czech edition © PROSTOR, 2013
Translation © Barbora Holá, 2013

ISBN 978-80-7260-283-4

Tato kniha vychází s laskavou pomocí
Francouzského institutu v Praze
v rámci podpůrného programu F. X. Šalda.

Cet ouvrage, publié dans le cadre du programme d'aide
à la publication F. X. Šalda, bénéficie du soutien
d'Institut français de Prague.

OBSAH

Předmluva (P.-H. Tavoillot) / 7

Paradoxy individualismu (S. Charles)

Úvod do myšlení Gillesa Lipovetského / 11

Od modernity k postmodernitě: únik ze světa pravidel / 14

*Od postmodernity k době hypermoderní:
od požitku k úzkosti* / 21

Ztráta smyslu a komplexní přítomnost / 30

Je princip spotřeby všemocný? / 35

Etika mezi zodpovědností a nezodpovědností / 40

Paradoxy čtvrté moci / 43

Časem proti času čili

hypermoderní společnost (G. Lipovetsky) / 53

Dvě různá období zaměření na přítomnost / 64

Budoucnost v novém obleku / 72

Budoucnost a důvěra / 74

„Carpe diem“ na ústupu / 80

Spor mezi jednotlivými rozměry časovosti a časováhy / 85

Čas zrychlený a čas získaný / 89

Senzualismus a výkonnost / 93

Znovunavštívená minulost / 99

Kulturní paměť v době hyperkonzumu / 100

Identita a duchovno / 108

Milníky na jedné z intelektuálních cest

Rozhovor Sébastiena Charlese

s Gillesem Lipovetským / 121

Předmluva

Dílo Gillesa Lipovetského podstatným způsobem přispělo k interpretaci modernity. Ve své první knize *Éra prázdnoty* (Gallimard, 1983) položil základy paradigmatu, které se ve Francii prosadilo pod názvem individualistické. Od té doby nepřestal zkoumat současného jedince ze všech možných úhlů pohledu: dosud nevídaná nadvláda módy, proměna etiky, ale také nové role obou pohlaví, vzestup přepychu a proměny konzumní společnosti.

Mohlo by se zdát, že se svým zaměřením na aktuální současnost snaží zalíbit, ale není tomu tak. Jednou z hlavních předností jeho práce je překonávání tradičního rozporu mezi tradicionalisty a modernisty, mezi zapálenými obhájci modernity a nevyslyšenými skeptiky prostřednictvím popisu jednotlivých fenoménů a jejich důkladného zkoumání. Nepřistupuje k modernitě z pohledu těch, kteří ji chápou jako projev prozřetelnosti, nacházejí v ní účinné léky na všechny její neduhy a v každém z jejích nedostatků vidí výhody. Ale neztotožňuje se ani s pohledem těch, kteří ji vnímají katastroficky a chápou ji jako nadvládu čistého rozumu čili racionality, která už se nezajímá o cíle, ale jen o samotné prostředky. Ve své práci se nepřiklání ani k jedné straně.

Druhá moderní revoluce (neboli hypermodernita), která se dnes odehrává před našima očima, není synonymem pro zánik všech cílů. Ani zdaleka nepředstavuje konečné vítězství materialismu a cynismu. Jsme naopak svědky návratu některých tradičních hodnot a způsobů myšlení: záliby ve sdružování, dobrovolnictví, morálního pohoršení, důležitosti lásky. Nejen že všechny přetrvávají dál, ale dokonce se v případě potřeby prohlubují a dodávají individualismu rozměr lidskosti. V tomto ohledu by se mohlo zdát, že se interpretace Gillesa Lipovetského přiklání k optimistickému pohledu na modernitu. Existuje zde však podstatná odlišnost. Lipovetsky v žádném případě nezakládá svou interpretaci na argumentaci neviditelnými mechanismy, které vycházejí ze samé prozřetelnosti. Zaměřuje se naopak na detailní popis jednotlivých fenoménů, u kterých dochází k „recyklaci“ a proměně vzájemných vztahů a souvislostí. Nepokouší se ani v nejmenším o zachycení metafyzického rozměru, pouze popisuje fenomény (což o sobě ani jeden z výše uvedených přístupů tvrdit nemůže).

Z toho důvodu nemůže jeho komplexní a méně jednoznačné chápání modernity vyústit do idylické vize naší současnosti. Přítomnost v sobě zahrnuje a dál bude zahrnovat řadu paradoxů, a to jak pro své aktéry, tak pro interprety. I když je hyperkonzumní společnost slučitelná s humanistickými hodnotami, rozhodně to neznamená,

že je univerzálním lékem na štěstí lidstva. Čím jsou přísliby a nároky určující jedince hypermoderní doby nejasnější a masovější, tím je on sám nezávislejší, ale také zranitelnější než kdy předtím. Svoboda, pohodlí, kvalita a délka života nezmírňují tragický rozměr lidské existence. Naopak, činí ho ještě krutějším.

V této knize, která vznikla ve spolupráci se Sébastienem Charlesem, se Gilles Lipovetsky vrací k celému svému myšlenkovému vývoji a jeho jednotlivým etapám. Zároveň ovšem podstatným způsobem rozšiřuje svou interpretaci „druhé moderní revoluce“ a poprvé se zaměřuje na popis nejcharakterističtějších rysů, které s sebou „hypermodernita“ v dobrém i ve zlém přináší.

Toto dílo navazuje na několik setkání, které Collège de Philosophie věnovala Gillesu Lipovetskému. Sébastien Charles, profesor filozofie na univerzitě v kanadském Sherbrooke, byl zárukou jejich intelektuální úrovně.

Pierre-Henri Tavoillot

Paradoxy individualismu

Úvod do myšlení Gillesa Lipovetského

Pokud se na odsuzování přítomnosti podíváme z dlouhodobého hlediska, řadí se odnepaměti k bezpochyby nejbanálnějším způsobům kritiky, kterou mohou spisovatelé, filozofové a básníci nabídnout. Už Platón se obával, že veškeré hodnoty budou zmařeny a zvítězí člověk jeho doby, tedy člověk železného věku, který už neměl nic společného s lidmi zlatého věku z mytických dob, obdařenými všemi ctnostmi. A podle Plinia Staršího se zcela uštvaný svět, jehož poslední okamžiky prožíval, nezadržitelně blížil ke svému zániku, protože jeho zkaženost už pokročila příliš daleko.

Téma pádu či úpadku, které se do náboženského chápání světa promítlo v podobě apokalyptického vidění, není nové a každý snadno dokáže najít příčiny zchátralosti, jež podle něj dokonale vystihují nedostatky jeho doby. Starověk chápal dějiny cyklicky. Úpadek a zlé časy považoval za bytostnou součást kola štěstěny a jejich příchod vnímal jako nevyhnutelný. Pro křesťanský svět byla přítomnost, prosvětlená dvěma majáky – vyhánáním z ráje a posledním soudem, nepodstatná a přechodná. V moderní době došlo ke zvratu v chápání časovosti. Nicméně ke starosti o přítomnost, která by byla středem zájmu každého

jednotlivce, se moderní doba nevrátila. Obrátila vnímání časovosti naruby a příslib štěstí a konce veškerého utrpení situovala do budoucnosti, nikoliv do minulosti. Tento zásadní zvrat v historii lidstva přinesl zcela protikladné paradigma k úpadku – vychvalovalo výdobytky vědy a pojmenovávalo předpoklady trvalého pokroku, ze kterého měli mít všichni prospěch. Rozum měl převzít vládu nad světem a vytvořit podmínky pro mír, rovnost a spravedlnost.

Tento optimistický pohled, který zcela charakterizuje filozofii osvícenství a scientismus 19. století, je dnes minulostí. V důsledku děsivých událostí, které přineslo 20. století, ztratil rozum veškeré pozitivní rozměry a začal být chápán jako nástroj nadvlády vypočítavosti a byrokracie. Kritika rozumu pak poznamenala náš vztah k časovosti, zvláště vztah k budoucnosti, i když určité zbytky optimismu z minulosti přetrvávají, a to především na vědecko-technické rovině. Vzhledem k tomu, že minulost i budoucnost byly zdiskreditovány, tíhneme k představě, že pro jednotlivce v demokracii je nejpodstatnější zaměření na přítomnost. S konečnou platností totiž ztratili kontakt s tradicemi, které smetla moderní doba, a zároveň se odvrátili od budoucích dnů, které přestaly být opěvovány. Text Gillesa Lipovetského, který následuje, ukáže, že odpověď na otázku vztahu k časovosti není vůbec jednoduchá. Posvátná úcta k přítomnosti totiž

není tak jednoznačná, jak o ní někdy mluvíme. A kritika vztahu k časovosti navíc často postrádá to, co je podstatné.

Největším přínosem rozborů Gillesa Lipovetského, které předkládá již dvacet let, je rozchod s těmito vyhraněnými názory. Jsou totiž vždy zjednodušené, protože se na věci dívají jen z jednoho úhlu pohledu. Necháávají stranou fakt, že skutečnost je různorodá a složitá, a opomíjejí protiklady, z nichž je utkána. V tomto smyslu je Lipovetsky následovníkem Tocquevilla, který jako první dokázal rozpoznat v lidech s omezenými ambicemi a soustředěnými na vlastní prosperitu i jiné rozměry a který se zaměřil na zhodnocení četných paradoxů jedince, vyplývajících z podstaty americké demokracie. A stejně jako v Tocquevillově případě se Lipovetského rozborů nespokojují s ukvapenými soudy či názory podřízenými ideologickému diktátu. Snaží se spíše vycházet z jednotlivých fenoménů a jejich studia z dlouhodobého hlediska. Prostřednictvím empiristické či induktivní metody nabízí určitý analytický rámec, ve kterém tyto jevy mohou promlouvat a získávají smysl. V tomto ohledu jsou všechna jeho díla kritikou příliš zjednodušujících pojetí skutečnosti a pozváním ke komplexnějšímu promýšlení fenoménů současného světa.

*Od modernity k postmodernitě:
únik ze světa pravidel*

Tradiční rozbor moderního světa, ať už pravice nebo levice zaměřené, jsou obecně založeny na podobné kritice: konečným důsledkem nezávislosti, kterou slibovalo osvícenství, je naprosté odcizení lidského světa, nesoucího na svých bedrech těžké břímě dvou pohrom moderní doby – techniky a tržního liberalismu.

Nejen že moderní doba nedokázala uskutečnit ideály osvícenství, které si stanovila jako svůj cíl. Místo toho, aby se podílela na skutečném osvobození člověka, přinesla naopak jeho faktické podmanění byrokracií a vnějším pravidlům, které se projevilo nejen na těle, ale i na duši. Disciplínu, zbloudilý aspekt moderní doby, který vede spíše ke kontrole člověka než k jeho osvobození, nejvíce ve svých myšlenkách zdůrazňoval Foucault. Jedná se o soubor pravidel a zvláštních postupů (dohled v rámci společenské hierarchie, normalizující postihy, posudky), jejichž výsledkem je normalizované a standardizované chování a které formují jednotlivce do stejné podoby tak, aby jejich výrobní schopnosti byly co nejlepší.

Nicméně ve stejné době, kdy Foucault viděl disciplínu stále ještě jako klíč k pochopení skutečnosti, hlásal Lipovetsky v *Éře prázdnoty* (1983), že jsme vstoupili do společnosti post-disciplinární, kterou nazýval postmodernitou,